

Dr.sc. Stjepan Šterc
sterc@geog.pmf.hr

IVO PILAR-MISLI KOJE TREBAMO UVIJEK ZNATI

Vrijeme kao i uvijek brzo prolazi i za sobom ostavlja neizbrisive tragove velikih ljudi koji su svojim postupcima, djelima, spoznajama, uočenim zakonitostima i pretpostavkama zadužili Hrvatsku, iako ih ona u pravilu nikad nije razumjela niti im vratila ni mali dio zanosa s kojim su Hrvatsku doživljavali, željeli, sanjali i gradili. Nema tu pravednosti. Takva su vremena, takvi su i ljudi u konačnici pa svaka žrtva u pravilu ostaje samo njima, a njihova djela svima nama kako bi nam lakše bilo razumjeti svu složenost oko nas i oko zemlje u kojoj živimo i za koju vežemo svoje nade, vjerovanja i emocije. Zemlja u kojoj živimo kao temelj svakog identiteta u nadgradnji, usprkos ranijim sociološkim i inim tumačenjima po kojima su identitetske razine i varijante isključivo vezane za društvenu zajednicu (klasična socijalističko-komunistička doktrina identifikacije pojedinaca i zajednica), nikad u biti nije izgubila svoje vrijednosti, samo su naši pogledi na nju s društvene i političke sfere različiti i primarno ovise o sebičnosti, uskogrudnosti i nedostatku identitetske povezanosti zbog osobnog, društvenog i političkog siromaštva. Znanstveni autorski okvir tako postavljenog sustava utemeljen na pilarovim postavkama i mnogim drugim prije i nakon njega, samo potvrđuje potrebu razumijevanja njegovih (njihovih) spoznaja i istinski doprinos njihova idealizma prema Hrvatskoj ili kako Pilar kaže hrvatskim zemljama.

„Postupak identifikacije ili postavljanje, definiranje, određivanje, prepoznavanje, korištenje i prihvaćanje identiteta izvorno su vezani za društveni, kulturni, religijski, nacionalni, osobni, globalni i uopće izvan prostorni identitet. Sociologijski, psihologijski, religijski, antropologijski i ukupni društveni aspekti identiteta u teorijskome i koncepcijskome smislu su vrlo složeni, s različitim teorijskim stavovima i pristupima i brojnom empirijskom literaturom koja potvrđuje značenje identiteta na pojedinačnoj, zajedničkoj (kolektivnoj) i globalnoj razini. Identitetu se pridaje moć, snaga razvijanja kolektivnih ideja povezivanja i povijesno-društvenih destrukcija, ali i očuvanja tradicijskih, civilizacijskih, općedruštvenih i pojedinačnih vrijednosti, primarno u društvenim okvirima, postavljajući društva i sve društvene vrijednosti izvan prostorne uvjetovanosti. To je i razumljivo s obzirom na to kako manje-više svi stavovi, koncepti, teorijska promišljanja, tumačenja, izdvajanja kriterija identifikacije, navođenje primjera, testiranja pretpostavki, filozofske rasprave, logički postupci i koraci itd. dolaze iz

društvenih i humanističkih znanstvenih područja koja prostornu uvjetovanost pojedinih vrijednosti ne postavljaju niti definiraju, čak ni kao samo fizički okvir zbivanja. Pri tome se zanemaruju globalna i regionalna povijesna događanja koja su potvrdila da su se ključni globalni i regionalni procesi odvijali zbog teritorija i kontrole teritorija, njegovih resursa i vrijednosti, pri čemu su stanovništvo, zajednice, političke organizacije i naslijeđa imali sekundarno značenje ili su čak bili samo smetnja u toj kontroli". (Šterc, S, Komušanac, M. 2014: Prostor kao temelj identiteta u nadgradnji *Mostariensia*, god. 18, br. 1-2, Sveučilište u Mostaru. Osnivač i Institut društvenih znanosti Ivo Pilar Zagreb, 9-25).

Idealistički i jasno postavljeni identitetski pristup velikih pojedinaca hrvatske povijesne zbilje u pravilu su završavali istim usudom preranog odlaska i tumačenjima o njihovoj asocijalnosti (najblaže rečeno), nesnalaženju u političkoj sebičnoj stvarnosti i destruktivskoj osobnosti, samo zato što su bili vrjedniji, hrabriji i iskreniji od mnogih drugih. Prisjećam se sada Zvonka, kojeg niste mogli razumjeti samo ako ga niste poznavali i osjetili njegov silni idealizam i vjerovanje u novo hrvatsko društvo s vrijednosnim sustavom prema osnovnim ljudskim vrlinama i odnosom prema drugima, posebno slabijima. Sve je ostalo političko siromaštvo u svakodnevnicima i društveno-politička sebičnost kao potpuna suprotnost pilarovim mislima i zapisima.

Zato su nam iskoraci iz tog siromaštva posebno važni jer su primjenjivi i u novim vremenima i jer nam potvrđuju kako se u našim prostorima (pilarovim hrvatskim zemljama) povijest ponavlja gotovo prema istim obrascima u različitim društvenim, političkim, vojnim, geopolitičkim i inim okvirima. Isti ostaje samo prostor kao primarni interes svakog oblika kontrole iz susjedstva, naročiti hrvatski jadranski prema čijim su se ljepotama svi usmjeravali, a i danas to čine različitim načinima. Pilar i mnogi drugi su to znali prepoznati, obrazložiti i predvidjeti, a znali su i napisati i ostaviti svoja djela svima nama kako bi bili razumniji u čuvanju hrvatskog civilizacijskog vrijednosnog naslijeđa.

1. Prvi se put s djelima Ive Pilara, pravnika, ekonomista, sociologa, antropologa...utemeljitelja hrvatske geopolitičke misli susrećem sredinom sedamdesetih prošlog stoljeća na studiju geografije u okviru kolegija Uvod u geografiju i Historijska geografija. Posebno s njegova dva djela: Južnoslavensko pitanje i Politički zemljopis hrvatskih zemalja (vrlo vjerojatno jedino važnije djelo potpisano punim imenom i prezimenom). Nismo tada za studentskih dana puno znali o Pilaru i odnosu prema njemu i njegovim djelima službene tadašnje, ali i predratne

politike jer je Pilar, kao i mnogi drugi zagovornici hrvatskog odmaka od južnoslavenskog pitanja i zemalja, bio planski i svjesno odbacivan, zanemarivan i brisan iz hrvatske kolektivne memorije kako ne bi utjecao na širu hrvatsku populaciju. Nismo znali mi, ali su znali naši profesori akademik Josip Roglić, inače proglašavan hrvatskim nacionalistom iako je bio glavni stručni pregovarač u poslijeratnim pregovorima oko zone A i B u razgraničenju s Italijom, i profesor Veljko Rogić (tada član Partije i formalno na liniji). Upoznajući nas s Pilarom i posebno s njegovim Južnoslavenskim pitanjem otvorili su nam ključni problem naših prostora i stalnu želju srbijanske dominacije u njemu, u uvjetima širenja bratstva i jedinstva, socijalizma, partijske usklađenosti i puno još fraza bivšeg društva u kojem je hrvatsko pitanje bila čista diverzija. Ovo nije bilo društveno razglabanje i svakodnevno potih protestiranje protiv bivšeg režima, nego znanstveno zasnovano postavljanje stavova koji su osvijestili mnoge u vremenima kada to nikako nije bilo uputno (Hrvatsko je proljeće već bilo podosta za nama).

2. Drugi mi je susret s Pilarom i njegovim ključnim djelom bio posredno kroz priču početkom devedesetih (izdanje iz listopada 1990.), iako se baš previše ne sjećam pojedinosti, samo smo se ponovo uvjerali kako se o Pilaru zapravo malo zna. Znali su opet samo oni najdosljedniji u promicanju hrvatske samostalnosti, tada okupljeni oko Hrvatske demokratske stranke, čija je varaždinska podružnica i izdala Južnoslavensko pitanje. „Popratno slovo uz jedno zaboravljeno djelo” (V. Veselica, Z. Bartolić i I. Kovač) hrvatskoj javnosti ponovo potvrđuje pilarove spoznaje kao temelj razumijevanja tadašnjih odnosa i događanja koja su uslijedila početkom devedesetih. Sedamdeset i nešto godina nakon prvog izdanja Južnoslavenskog pitanja na njemačkom kao da se ništa nije ni promijenilo, čak niti vremenski odmak od pilarovih procjena početka novog rata na „hrvatskim zemljama”.
3. Treći je susret s Pilarom bio sredinom devedesetih kada je tada novoosnovani institut društvenih znanost po prijedlogu dr.sc. Ive Rogića dobio naziv Institut Ivo Pilar. Kao jedan od osnivača tog instituta i član upravnog vijeća svjedočio sam popriličnom iznenađenju prema tom prijedlogu I. Rogića. Koji je znao kao sociolog i književnik vrijednost Pilara i njegova djela. Uvijek je to tako kad je u pitanju hrvatski civilizacijski doseg i potreba njegova očuvanja. Znali su najvrjedniji među nama i zahvaljujući njima vječna je želja za samostalnošću i očuvanju hrvatskog prostornog identiteta u

izrazito nepovoljnom prostornom i društvenom okruženju (pilarovski rečeno) postala stvarnost, iako borba za nju i danas traje.

4. Pilarovog Južnoslavenskog pitanja uz sva dosadašnja izdanja naprosto je nestalo iz vidokruga, polica, knjižnica, citiranja, pozivanja, pregledavanja, navođenja...kao u predratna vremena otkupljivanja originala na njemačkom, poslijeratnog zabranjivanja pretiska (misli se na Drugi svjetski rat) ili pak nestanka pretiska iz devedesete. Više od četvrt stoljeća samostalne Hrvatske Pilar je ostao izvan vidokruga hrvatskih stručnih, znanstvenih, političkih i inih krugova, kao dokaz znanstvene i društvene klime nove hrvatske svijesti o pridruživanju i vječnoj ovisnosti o željama drugih, dok su istovremeno javni zagovaratelji hrvatske bezuvjetne samostalnosti (jasno da apsolutna nije moguća) pretvarani planski u marginalne skupine, kojima su zacrtanu ovisničku političku ulogu Hrvatske poremetili Predsjednik Tuđman i Hrvatska vojska. Bio je to četvrti susret s Pilarom i najnovijim pretiskom Južnoslavenskog pitanja u izdanju Matice hrvatske iz Vinkovaca (uz predgovor Slobodana Prosperova Novaka). Prisjećajući se prvotnih spoznaja o autoru i sadržaju knjige ostao mi je dojam kako se prema temeljnom dijelu hrvatske političke, historiografske i geopolitičke misli službena hrvatska politika i znanost odnose na sličan način kroz svih 100 godina, bez obzira na promjene koje su se dogodile. Najbolja je to potvrda o značenju Pilara i stvarnih promjena na ovim prostorima.
5. Zašto je Pilar i njegovo djelo Južnoslavensko pitanje sporno mnogima i danas u samostalnoj Hrvatskoj? Zašto ga hrvatska službena historiografija (misli se na akademsku obrazovnu razinu programski usmjerenu kroz Ministarstvo znanosti) zaobilazi u širokom luku? Zašto je ponovo trebalo dočekati entuzijazam pojedinaca za novi pretisak? I puno još takvih zašto. Odgovor je vrlo jednostavan kao i uvijek kod složenih pitanja. Zato što Pilar ne dvoji o zapadnoj orijentaciji Hrvatske, zato što ključno pitanje usmjeravanja Hrvatske ne veže s južnim slavenskim pitanjem, zato što Hrvatska u svom djelovanju uvijek treba činiti otklon od srbijanskih želja, zato što Hrvatska (i kako kaže hrvatske zemlje) ne pripada bizantinskom društvenom krugu, zato što jasno ukazuje i na političke razloge iseljavanja iz Hrvatske početkom 20. stoljeća, zato...
6. Postoji li ikakva korelacija Pilarovih spoznaja sa suvremenom hrvatskom političkom stvarnošću i može li se njegova marginalizacija pripisati političkim odnosima i

koncepcijama u Hrvatskoj, usprkos formalnog ulaska Hrvatske u Europsku uniju? Način upravljanja Hrvatskom i nepostojanje strateškog dokumenta o načinu i smjeru razvoja Hrvatske postavljenog u 10 točaka i potvrđenog npr. ustavnim zakonom, potvrđuje nam nikad prihvaćeno u suvremenoj Hrvatskoj pilarovo naslijeđe, a demografski nestanak Hrvatske i pristup toj problematici dokaz je kako nam niti samostalna Hrvatska ne garantira opstanak u prostorima „hrvatskih zemalja“. Hrvatski strateški nacionalni interesi još su uvijek suvremeni teret političke stvarnosti, građene na temeljima i s ljudima koji nisu nikad čitali, poznavali niti prihvaćali Pilara i Južnoslavensko pitanje kao hrvatsku primarnu spoznaju.

7. Sad kad je Pilar ponovo dostupan svima, odnos prema ovom pretisku Matice Hrvatske iz Vinkovaca službenih hrvatskih ustanova (Ministarstva znanosti i obrazovanja i Ministarstva kulture primarno) bit će pravi test hrvatske političke stvarnosti, usmjerenosti i priznavanja hrvatskih civilizacijskih vrijednosti. Ili će hrvatski puk ponovo trebati, ovaj put u svojoj zemlji, vraćati hrvatski identitetski okvir protiv naslijeđa vojno slomljene države i njezinog europski rečeno totalitarnog sustava. Kojem jako pripomaže i lobističko-interesni identitetski nedefiniran krug formiran u stranačkim strukturama i s formalnim hrvatskim nazivljem i postupanjem. Kako nam se ne bi ponovilo staro pilarovo predviđanje demografskog pražnjenja hrvatskih zemalja.